

29/5

Dostojevskij reser väster ut

ÅR 1862, TRE ÅR efter återkomsten från Sibirien, gjorde den fyrtyrige Dostojevskij sin första resa till Västeuropa. Efter några dagar i skilda tyska städer stannade han tre veckor i Frankrike och en vecka i England. Hans reseintryck har nu för första gången utgivits i engelsk översättning (*Summer impressions*, John Calder, 9:6 shilling). De har inte översatts till svenska; i vad mån översättningar till andra språk finns känner jag inte till. För varje Dostojevskijläsare är den lilla boken en upplevelse. Detta innebär naturligtvis inte att boken är bra i ordinär mening, vederhäftig eller upplysande eller något sådant. Tvärtom, de direkta observationerna är fåtaliga, om också lysande skildrade, många sidor fylls av ett slags invecklat småprat med ofta misslyckade försök att vara kvick, de mera sakliga påståenden som görs är i regel ohållbara eller tivelaktiga, de faktiska kunskaperna var inte Dostojevskijs starka sida. Det märkliga i boken är de idéer som föds eller snarare preciseras vid mötet med Västertern, de visioner av England och Ryssland — som uppstår framställningen, Dostojevskij har, säges i förordet av Kyril Fitzlyon, aldrig skrivit något "som innehåller så många av hans tankar i så många ämnen på så få sidor". Det är sannolikt riktigt, även om påståendet att vi här finner det centrala i alla hans senare stora romaner är högst överdrivet.

I stort sett var Dostojevskijs föreställningar om Västertern klara redan då han reste ut; resan blev honom som för så många re-

Dostojevskij på franskt hotell. Teckning av Philippe Jullian.

senärer ett facit som alltid stämde med den på förhand gjorda uträkningen. Men den övertygelse han förde med sig blev fastare och mera utformad genom att den bekräftades och nyansrades av verkligheten. Det ryska folkets storhet, som han förstätt i Sibirien och skildrat i "Döda huset", och de västerländska folkens dekadans är kärnan i denna bild av världen. I alldeles särskild grad reste Dostojevskij bort för att komma hem, den inre resan gick öster ut.

Till det mest verkningsfulla i boken hör kontrasterandet av England och Frankrike. De karaktäristiker som ges verkar säkerligen mera originella och överraskande nu än de gjorde då England, London, beskrivs som en kaotisk orgie. Bakom världsställningens fasad av civilisation och framsteg lever massor-

na i ett elände som förgylls blott av supning och horeri. London en lördagskväll är ett gyttor av människor, tysta, tomma, förtvivlade — "vita negrer" — som firar sabbaten med gin, slagsmål och samlag. Överklassen är helt skild från och likgiltig för folket; de anglikanska prästerna fetmar på sina rika boställen, besöker aldrig de fattiga, kurtiserar de rika och sänder missionärer till Afrika "för att omvända en hedning, medan de glömmer miljonerna av vildar i London därför att dessa inte har något att betala med". Den längtan efter något andligt som finns även hos de övergivna massorna tillfredsställs av konstiga sekter och jesuiter på jakt efter själar och makt. Denna "romantiska" målning, i vilken man tycker sig spåra en rysning av beundran inför perfektionen i det sataniska, lär i mycket vara inspirerad av Alexander Herzen, som Dostojevskij — totalt okunnig i engelska — besökte i London.

I Frankrike är eländet däremot reglerat, likriktat, nästan ordlygt. I hägnat av kejsare, byråkrati och polis lever ett folk av borgare; även bönderna känner sig som småkapitalister, och arbetarna drömmer om att bli det. Hyckleriet har blivit den för alla gemensamma uniformen. De revolutionära orden om frihet, jämlikhet och broderskap har blivit fraser, brukade av eleganta advokater i domstolarna och parlamentet. De socialistiska fantasierna — som tjuva är tidigare fångslat Dostojevskij själv — är glömda i allas tävlan om pengar och befattningar. Till och med oppositionen mot kejsardömet är skoj, en retorisk uppvisning i regimen tjänst. De äkta makarna talar om dygd och bedrar varann. Man säger sig ha nått kulmen av kultur, men bakom skrytet finns rädsla och osäkerhet. Ordningens Frankrike är lika fördärvat som tumultets England.

Felet, det för Västerlandet gemensamma felet, ligger i bristen på samhörighet, på gemenskap. Människorna är isolerade, fiendliga. I England är klyftan mellan klasser och enskilda uppenbar, i Frankrike är den mindre tydlig, men lika djup. Gemenskapen, broderskapet, socialismen kan inte framställas genom staten och dess lagar, inte komma som ett resultat av systematiska kollektiva ansträngningar. Det är västmänniskans stora misstag att hon tror eller trott på denna möjlighet, att hon begärt rättigheter, krävt likhet. Gemenskapens grund måste vara den enskildes frivilliga, spontana, självfallna offer för och ingående i helheten; därmed nås tillika "den högsta utvecklingen av den individuella personligheten". Att politiskt arbeta för detta mål är meningslöst. "Vad kan vi då göra? Vi

kan inte göra någonting; det måste ske av sig självt, lösningen måste finnas i vår natur..."

Därmed är grunden lagd för Dostojevskijs radikala konservatism. Politisk och social verksamhet, politiska och sociala institutioner och förhållanden är oväsentliga. Det blir inte alltför svårt att i Ryssland se åtminstone möjligheten till "verklig" gemenskap, "verkligt" broderskap, till och med "verklig" socialism. Redan i en artikel som Dostojevskij skrev på utresan framträder den nationalmystik som bildar trampolinen för detta hopp. I det gamla Ryssland, det av Västerlandet inte ännu förgiftade Ryssland, finns ansatser till den stora gemenskapen. Herrarna och deras trålar levde i sådan gemenskap; herrarna kanske "piskade sina tjänare till döds, men folket tyckte bara bättre om dem för det, ty man kände sig komma dem närmare". I äktenskapet hände det att mannen systematiskt slog sin hustru, men hon älskade honom därför inte mindre. Dostojevskij vill inte, skriver han litet generat och halvt ironiskt, försvara dessa vanor, men att de var förenliga med, till och med uttryckte en djup gemenskap bekvämlig han inte. Ty vad är gemenskap annat än en kärlek som offerar allt, uthärdar allt, som är alldeles oberoende av vad den älskade gör, ja, vad den älskade är?

I denna tidiga version uppbares Dostojevskijs förening av godhets- och offerlängtan med nationalism av samma tro på det ursprungliga, det primitiva — på vildar — som femtio år senare förkunnades av D. H. Lawrence. Ryssarna är för Dostojevskij vad indianer och etrusker var för Lawrence. Likheterna mellan de båda författarna — det förtviv-

lade sökandet efter en "absolut" gemenskap, dragen av ondskefullhet och sadism, blandningen av snillrikhet, djupsinne och forcerat prat — är över huvud slående. Att Dostojevskij, i så mycket kommunismens motpol, i åtskilligt för tanken på samtida rysk propaganda är det inte behövt att gå in på.

HERBERT TINGSTEN

May 9 l. 6 k.
 Jul. 6 nu. 1 a
 S-a 23